

Suolijärvien säännöstely ja Jumiskon voimalaitoksen rakentaminen

Matti Tikkanen

Rakentaminen vuosina 1951-56

Ylä-Suolijärven pinta-ala on noin 4000 ha, Ala-Suolijärven yhdessä Niemi-, Vierus- ja Irnijärvien kanssa noin 6000 ha. Säännöstelysuunnitelman valmisteli dipl.ins. Erkki Aalto, josta myöhemmin tuli rautatiehallituksen pääjohtaja. Suunnitelman nerokkaana ajatuksena oli johtaa Jumiskojoen vedet tunneliin, pumpata Sallan Isojärven vesistön vedet noin 17 metriä korkealle Ala-Suolijärveen ja laskea kaikki tämä vesi Jumiskon tunnelivoimalan läpi 96 metrin putouksena Kemijärveen.

Jumiskojoessa on korkeita putouksia: Hakoköngäs, Haaraköngäs, Vierusköngäs ja Suuköngäs. Joki ja Nolimojärvi sen alkuosassa ovat olleet erittäin kalaisia, samoin Suolijärvet. Jumiskojoki on ollut tärkeä kulkutie Kemijoelle. Säännöstelyn alettua joki kuivui. Jokilaakso on ollut ja on edelleenkin jylhän kaunis niittyineen, lehtoineen, suvantoineen ja koskineen. Uittorakenteet kertovat joen merkityksestä uittoväylänä. Nykyään monet padot sulkevat jokea. Jumiskojoen vesistön vesivoima on noin 9600 kW, josta Posion Yhteismetsän edustalla on noin 2900 kW ja Jumiskon kylän alueella noin 450 kW.

Toisen maailmansodan jälkeen oli perustettu Pohjolan Voima Oy rakentamaan vesivoimaa puuteollisuuden sähkönsaannin turvaamiseksi. Yhtiö oli rakentanut vuosina 1947-49 Kemijokisuulle Isohaaran voimalan. Pohjolan Voima Oy osti 15.12.1951 allekirjoitetulla kauppakirjalla vesivoimaa Jumiskojoen tilallisilta. Edellisenä kesänä oli Jumiskon koululla pidetty yhteisaluelain mukaisia kokouksia, joissa oli päätetty vesivoiman myynnistä ja annettu suostumus järvien pinnan nostamisesta yhdellä metrillä. Kokouksissa oli selvitelty suunnitelmaa sekä valittu kauppa allekirjoittamaan Eino Palo Lehtiniemestä, August Aittaniemi Aittaniemestä, August Jumisko Jumiskosta ja Juho Ruokamo Hämeenkylästä sekä Pauli Ahola Posiolta.

Jumiskon erämaahan rakennettiin tiet, louhittiin kanavat ja tunnelit, siirrettiin raskaita koneita ja pystytettiin voimansiirtolinjat niin, että vuoden 1953 lopulla Jumiskon voimala käynnistyi ja järvien säännöstely alkoi. Rakentaminen toi paikkakunnalle paljon työtä ja rahaa. Ihmiset tottuivat korkeaan elintasoon. Sähkö tuli useisiin Posion talouksiin.

Lupakäsittelyt vuosina 1953-70

Vesioikeuslain mukaan vesistötoimikunta oli antanut Pohjolan Voima Oy:lle yhdeksän väliaikaista lupaa rakentamista ja säännöstelyä varten. Vesioikeuteen lupa-asiat menivät vuonna 1961. Sieltä annettiin päätös vasta 22.12.1970. Rannan asukkaiden kannalta päätös oli surkea. Siinä määrättiin vain mitättömiä toimia tai korvauksia vahingoista. Kalastajat tuskittelivat kalojen loppumista ja pyynnin vaikeutumista kantojen ja risujen seassa. Olihan vettä nostettu kesävedenpinnasta metrin verran usein raivaamattomaan, pystyyn metsään. Maita ja peltoja joutui veden alle, teitä vettyi, jäällä liikkuminen vaikeutui, kaivoja kuivui jne.

Säännöstelykiista vuosina 1971-78

Pohjois-Suomen vesioikeuden päätökseen hakivat kalastuskunnat ja monet tilalliset muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta ja vaativat kalavesien hoidon aloittamista sekä korvauksia menetyksistä. Kun kala vähentyi rajusti säännöstelyvedessä, kirjoittivat kalastuskunnat vuonna 1969 maataloushallitukselle ja vaativat kalanhoidon aloittamista. Kalastuskunnat vetosivat vesistötoimikunnan väliaikaiseen lupaan, missä oli määräys kalanhoidosta, mutta sen aloittaminen oli maataloushallitukselta unohtunut. Kalataloussäätiön toimitusjohtajan Tapani Sormusen ohjaamana saatiin siika- ja taimenistutukset aloitetuksi. Lehdissä kirjoitettiin menetyksistä ja haitoista. Kokouksia pidettiin asian tiimoilta.

Vesilain (1961) mukaiset vesipiirit muodostettiin vuonna 1970. Valvontatoimiston johtoon määrättiin dipl.ins. Ahti Risku. Hän saapui talvella 1971 Ristilän koululle Matti Tikkasen luo ja kysyi: - Mistäs te olette aikoneet korkeimmalle hallinto-oikeudelle valittaa? Tikkanen, joka oli asetettu kalastuskuntien yhdysmieheksi, selosti kalavesien hoitotarvetta, vaatimuksia kalakorvauksista, kaivoista, rannoista ja kulkuhaitoista. Riskulla oli pussihousut, suuri puukko vyöllä, mittakeppi povitaskussa ja rutosti papereita salkussaan. Hän ryhtyi tutkimaan Jumiskon laitoksen rakenteita ja säännöstelyn toteuttamista. Hänen tarkastuskertomuksensa valmistui keväällä 1971.

Kun kalastuskunnat saivat lunastetuksi Riskun tarkastuskertomuksen, ne kutsuivat Rovaniemelle väkeä ja lehdistön koolle sekä julkistivat tutkimustulokset. Lehdet kirjoittivat asiasta kissankokoisin otsikoin, radio ja TV kiinnostuivat. Taistelu oli alkanut. Kalastuskunnat kantelivat eduskunnan oikeusasiamies Kaarlo Ståhlbergille oikeusturvan menetyksistä, laittomuuksista ja rikkomuksista. Kansanedustajia, tiedottajia ja virkamiehiä vieraili säännöstelyalueella, pidettiin suuria kokouksia ja jaettiin tietoa. Oikeusministeri Matti Louekoski kävi tutustumassa tilanteeseen, samoin oikeusasiamies Ståhlberg tutustui säännöstelyyn ja kuuli asianosaisia. Pohjolan Voima Oy kiisti kaikki syytökset ja laiminlyönnit.

Uusintakatselmus vuosina 1973-76

Alkupuoli 1970-luvusta oli kalastuskunnille kiivasta ja työteliästä aikaa. Pidettiin noin 40 kokousta ja lopulta 3.5.1937 valittiin työryhmä hoitamaan asiaa. Valtakirjoja kertyi kaikilta kalastuskunnilta ja noin 200 tilalliselta. Tähän oikeusaputyöryhmään valittiin Ali Karjalainen, Juho Karjalainen ja Matti Ruokamo, lakimieheksi Seppo Fraunberg ja Risto Pöykkö sekä puheenjohtaja-sihteeriksi Matti Tikkanen.

Eduskunnan oikeusasiamies totesi antamassaan päätöksessä monia laiminlyöntejä ja puutteita sekä ehdotti valtion varoista oikeudenhoitomäärärahaa kalastuskunnille. Sitä saatiinkin vuonna 1973 sekä myöhemmin kolmen vuoden aikana osaan kuluista.

Asetettiin toimitusmiehet, Pohjolan Voima Oy teetätti selvityksen kalataloudesta, kaivoista ja vyörymistä. Kartoitettiin mm. noin 1300 apajapaikkaa, joista osa puhdistettiin. Kalastuskunnat ja työryhmä olivat tiiviisti mukana selvityksissä. Työ oli perusteellista. Toimitusmiesten antama lausunto meni vesioikeuteen, joka piti mm. suullisen käsittelyn todistajineen. Vesioikeus teki myös tarkastusmatkan eri puolille vahinkoaluetta. Työryhmä hankki todistuksia ja selvityksiä vahingoista.

Selvitykset vesivoimaomistuksesta

Vesi- ja maa-alueiden myyntikokouksiin vuonna 1951 kutsuttiin "kaikki Jumiskojoen ja Suolijärven vesistön sadealueen tilalliset". Osanottajien luetteloon eli myyjiksi merkittiin pöytäkirjaan Suolijärven Aittaperän, Hämeen, Lehtiniemen ja Jumiskon vanhat tilat sekä Jumiskon pientilat. Pientilat oli muodostettu ns. pientilalakien perusteella 1930-luvulla ja näillä oli kylissä vanhojen tilojen kanssa tasavertaiset oikeudet ja osuudet yhteisiin vesiin. Kauppakirjan mukaan (1951) myytiin Pohjolan Voima Oy:lle "hankkeen tarpeisiin tarvittavat maa- ja vesialueet koskivoimineen".

Isojako oli Posiolla vuonna 1951 vielä käynnissä eli pellot ja metsät olivat jakamatta vanhojen tilojen kesken, vesialueet olivat yhteisiä ja rajattu vesi ja pientilat olivat niissä mukana osuuksillaan. Yhteismetsä oli muodostamatta; sitä oli osiltaan suunniteltu mm. Jumiskojokivarteen erotettavaksi valtion maasta. Tämä erotus tapahtui v. 1954. Yhteismetsän osakkaita olivat vanhat tilat 13 kylässä, eivät kuitenkaan pientilat. Yhteismetsällä ei ollut vesialueita, ne olivat tilojen omistuksessa näissä kylissä.

Säännöstelyalueen pientilallisia oli Jumiskon koululla pidetyistä myyntikokouksista v. 1951 ajettu ulos puheenjohtajan, nimismies Jalmari Näsin käskystä. Tästä nuristiin ja ulosajoa pidettiin laittomana samoin kuin myös koko vesivoiman myyntiä. Työryhmä ryhtyi selvittämään asiaa. Maa- ja vesioikeuden professorit Veikko Hyvönen ja Vesa Majamaa antoivat lausuntonsa, joiden mukaan kokouksissa oli tapahtunut sekä muoto- että asiavirheitä. Lopulta korkein hallinto-oikeus antoi tuomionsa 29.12.1979. Sen mukaan pääasiana tuomittiin, että Pohjolan Voima Oy oli saanut kaupalla omistukseensa vain Aittaperän, Hämeen, Lehtiniemen ja Jumiskon vanhojen tilojen ja Jumiskon pientilojen vesivoiman eli n. 80 % Posion puolen vesivoimasta oli jäänyt myymättä. Tästä vesiyläoikeus määräsi noin 2,5 miljoonan markan käyttökorvaukset yhdeksän kylän kaikille tiloille ja myyjäkylien pientiloille.

Vesioikeuksien päätökset 1976-84

Uusintakatselmuskäsittelyn jälkeen määräsi Pohjois-Suomen vesioikeus päätöksessään suuria korvauksia kalakantojen vähenemisestä, pyynnin vaikeutumisesta, kalastusammatin menetyksestä, nuotista, talousvedestä ja vyörymistä sekä velvoitteita kalakantojen hoitamiseksi, rantojen ja apajien raivaamiseksi, kaivojen tekemiseen sekä vyörymien ja rakennusten suojaamiseen.

Säännöstely-yhtiö, jako- ja kalastuskunnat sekä tilalliset valittivat päätöksestä. Vuonna 1978 määräsi KHO kalanhoitovelvoitteet seuraavasti: vuosittain on istutettava 450 000 kpl kesänvanhaa siikaa ja 28 000 kpl yli 18 cm mittaista taimenta. Lisäksi määrättiin huomattavia korjaavia toimia, joista edellä jo puhuttiin. Rahakorvausten osalta asia siirrettiin vesiyläoikeuteen, jonka edustajat kävivät kiista-alueella usean päivän kestävästä tutustumiskäynnin ja kuulivat asianosaisia. Korkein hallinto-oikeus määräsi ns. säännöstelymaksun 30 000 mk vuodessa alkaen vuodesta 1960 eli yhteensä yli puoli miljoonaa markkaa Posion kunnalle. Kunta on osoittanut ja käyttänyt sitä kalatalouden hyödyksi esimerkillisellä tavalla. Vuonna 1984 vesiyläoikeus määräsi Pohjolan Voima Oy:n maksamaan korvauksia noin 11 milj. mk korkoineen säännöstelyalueen jakokunnille ja tilallisille sekä noin 2 milj. mk käyttökorvauksia siitä vesivoimasta, jota säännöstelijä ei ostanut v. 1951. Kalakorvauksista jakokunnat maksoivat veroa valtiolle ja kunnalle sekä seurakunnalle yhteensä lähes 4 milj. mk. valtio palautti verosta osan, mutta kunnallisverosta ei Posion kunta myöntänyt huojausta.

Säännöstely jatkuu

Tähän mennessä (1988) on säännöstelyä jatkunut 35 vuotta. Yhteistyö kalastuskuntien ja säännöstelijän välillä on hyvä ja asiallinen. Yhteisessä kokouksessa päätetään vuosittain kalanhoidosta. Yhtiö on ryhtynyt oma-aloitteisestikin ilmenneiden vahinkojen ja haittojen korjaamiseen. Vesilain mukainen lopputarkastus on meneillään. Siinä tullaan vielä kerran tutkimaan

lupaehtoja, rakenteita sekä vahinkoja ja ehkä määräämään vielä korjauksia ja korvauksiakin. Vuoden 1951 kauppakirjan mukainen sähkönalennusasia on Pohjolan Voima Oy:n ja jakokuntien neuvotteluissa vielä keskeneräinen.

Suolijärvien säännöstelyn merkityksestä

Vesivoima on saasteetonta. Se uudistuu joka vuosi, kun sateet tuovat uutta vesienenergiaa ja se on suhteellisen edullista. Jumisko tuottaa erittäin tärkeää sähkövoimaa kulutushuippujen tasaamiseksi sekä säätövoimaa, kun atomivoimalat valmistavat perusenergiaa. Jumiskon ja Suolijärven rakentamisen aikaan tarjoutui sadoille paikallisillekin asukkaille ja koneille töitä. Toimeentulo Posiolla parani. Nykyään Pohjolan Voima Oy on Posiolla huomattava veronmaksaja.